

Émile Zola Kuidas surrakse

Prantsuse keelest tõlkinud Heete Sahkai

I

Krahv de Verteuil on viiekümne viie aastane. Ta on pärit ühest Prantsusmaa kuulsamast suguvõsast ja tal on suur varandus. Valitsuse suhtes kriitilisena on ta otsinud tegevust mujalt, avaldanud tõsistes ajakirjades artikleid ja saanud tänu neile Moraali- ja Poliitikateaduste Akadeemia liikmeks, sukeldunud ärisse, vaimustunud järgemööda põllumajandusest, karjakasvatusest, kaunitest kunstidest. Ta oli põgusalt isegi parlamendis, kus paistis silma tulise opositsionäärina.

Krahvinna Mathilde de Verteuil on neljakümne kuue aastane. Temast räägitakse endiselt kui Pariisi kõige jumalikumast blondiinist. Tundub, nagu läheks tema nahk aastatega valgemaks. Varem oli ta kõhnapoolne, kuid nüüd, küpsemana, on tema õlad omandanud sametise puuvilja ümaruse. Ta on kaunim kui kunagi varem. Salongi sisenedes mõjub ta oma kullakarva juuste ja siidise dekolteega nagu silmapiirile kerkiv täht; isegi kahekümneaastased naised kadestavad teda.

Krahv ja krahvinna on üks neid perekondi, kelle kohta ei ole midagi öelda. Nad abiellusid nii, nagu nende ringkonnas tavaliselt abiellutakse. Räägitakse isegi, et kuus aastat elasid nad väga kenasti koos. Sel ajal sündis neile poeg Roger, praegu leitnant, ja tütar Blanche, kes naideti eelmisel aastal härra de Bussaciga, riiginõukogu kõrge ametnikuga. Lapsed toovad neid uuesti kokku. Kõik need aastad pärast suhete jahtumist on nad olnud head sõbrad, milles on suur annus egoismi. Nad peavad omavahel nõu, on seltskonnas teineteise vastu laitmatud, ent sulguvad seejärel kumbki oma tubadesse ja võtavad seal oma äranägemist mööda lähemaid sõpru vastu.

Ühel ööl aga tuleb Mathilde kella kahe paiku balliit. Toatüdruk aitab tal lahti riietuda; minema hakates ütleb ta:

„Härra krahv tundis end täna õhtul veidi halvasti.”

Unine krahvinna pöörab laisalt pead.

„Ah soo,” pomiseb ta.

Ta heidab pikali ja lisab:

„Äratage mind homme hommikul kell kümme, ma ootan modisti.”

Kui krahv järgmisel päeval lõunale ei ilmu, laseb krahvinna kõigepealt tema tervise järele küsida, seejärel otsustab üles tema juurde minna. Ta leiab väga kahvatu krahvi väga korrektse voodist. Kolm arsti on juba käinud, tasasel häälel vestelnud ja retsepte kirjutanud; nad lubasid õhtul tagasi tulla. Haige eest hoolitsevad kaks teenrit, kes askeldavad tõsise näoga vaikides ringi, lastes vaipadel oma samme summutada. Suur magamistuba tukub külma ja rangena; kusagil ei vedele ühtegi pesutükki, ainuski mööbliese ei ole paigast nihkunud. See on sünnis ja väärikas haigus, tseremoniaalne haigus, mis ootab külalisi.

„Te olevat haige, mu sõber?” küsib krahvinna tuppa astudes.

Krahv püüab naeratada.

„Ah, lihtsalt kerge väsimus,” vastab ta. „Pean ainult puhkama... Tänan, et võtsite vaevaks tulla.”

Möödub kaks päeva. Magamistuba säilitab väärikuse, iga asi on oma kohal, tinktuurid kaovad, jätmata mööblile plekkigi. Teenrite raseeritud näod ei luba endal isegi

tüdimust väljendada. Kuid krahv teab, et tema elu on ohus; ta nõudis arstidelt tõde ja laseb kordagi kurtmata neil tegutseda. Ta lamab suurema osa ajast kinnisilmi või vaatab ainiti enda ette, nagu mõtleks oma üksinduse üle.

Krahvinna ütleb seltskonnas, et tema abikaasa on haige. Ta pole oma elus midagi muutnud, sööb ja magab, jalutab, kui tuju tuleb. Igal hommikul ja õhtul käib ta ise krahvi tervise järele küsimas.

„Noh, mu sõber, on teil parem?”

„Muidugi, palju parem, tänan teid, kallid Mathilde.”

„Ma jään teie juurde, kui soovite.”

„Ei ole vaja. Julienist ja François'ist piisab... Miks te peaksite ennast väsitama?”

Nad mõistavad teineteist, nad on lahus elanud ja tahavad lahus surra. Krahv naudib egoisti kibedat rõõmu, ta soovib lahkuda üksi, nägemata oma aseme ümber tüütuid kurbuseetendusi. Ta teeb kõik, et viimse neljasilmahetke ebamugavus nii tema kui krahvinna jaoks võimalikult lühikeseks jääks. Tema viimane tahe on lahkuda sündsalt, seltskonnainimesena, kes ei soovi kellelegi tüli teha ega vastumeelne olla.

Ühel õhtul tunneb ta siiski, et jaks on otsas, ta teab, et ei näe hommikut. Kui krahvinna oma harjumuspärasele külaskäigule tuleb, suudab krahv viimast korda naeratada ja ütleb:

„Ärge minge ära... Ma ei tunne end hästi.”

Ta ei taha, et krahvinnat hakataks seltskonnas taga rääkima. Krahvinna omakorda on märguannet oodanud. Ta võtab istet. Arstid ei lahku enam surija juurest. Kaks teenrit täidavad endise vaikiva kärmusega oma viimaseid teenistuskohustusi. Kutsutakse lapsed, Roger ja Blanche, kes istuvad ema kõrvale voodi äärde. Ka kõrvaltoas on sugulasi. Nii möödub öö tõsisel ootuses. Hommikul jagatakse viimased sakramendid, krahv saab kõigi ees armulauda, et toetada viimast korda kirikut. Kombetalitus on täidetud, ta võib surra.

Aga ta ei kiirusta, vaid tundub uuesti jõudu koguvat, et mitte surra krampides ja lärmakalt. Üksnes tema hingamine kostab suures ranges ruumis nagu tõrkuva kella katkine ragin. Nii lahkub hästikasvatatud mees. Olles suudelnud oma naist ja lapsi, tõrjub ta nad käeliigutusega eemale, langeb tagasi voodile, nagu seina poole, ja sureb üksinda.

Üks arstidest kummardub, suleb surnu silmad. Seejärel lausub ta vaikselt:

„Ongi kõik.”

Vaikuses kerkivad ohked ja pisarad. Krahvinna, Roger ja Blanche on põlvitanud. Nad nutavad käte varjus, nende nägu ei ole näha. Seejärel talutavad lapsed ema välja; uksel nõtkub ta meelega märkiks veel viimases nuukses. Sellest hetkest peale on surnu matuserituaalide päralt.

Arstid on ära läinud, pea kumaras ja näol ebamäärane kahetsus. Kogudusest on kutsutud preester surnukeha valvama. Kaks teenrit jäävad koos temaga toolidele istuma, sirged ja väarikad; nende teenistus on jõudmas oodatud lõpuni. Üks neist märkab kapile ununenud lusikat, ta tõuseb ja libistab selle kiire liigutusega taskusse, et miski ei häiriks toas valitsevat laitmatut korda.

Alt suurest salongist kostab haamrite kopsimist – vaibameistrid kujundavad sellest surnukabelit. Kogu päev kulub palsameerimisele; ukсед on suletud, palsameerija on oma abilistega üksi. Kui krahv järgmisel päeval alla tuuakse ja välja pannakse, on ta ülikonnas ja nooruslikult värske.

Matusepäeva hommikul täidab maja juba kell üheksa häältekahin. Lahkunu poeg ja väimees tervitavad ühes allkorruse salongis rahvasumma; nad kummardavad,

säilitades murest murtud inimeste tumma viisakuse. Kohal on kõik kuulsused, aristokraatia, armee, kõrge ametnikkond; on isegi senaatoreid ja akadeemikuid.

Kell kümme hakkab rongkäik viimaks kiriku poole liikuma. Surnuvanker on esimese klassi tõld, mida ehivad suletutid ja katavad hõbenarmastega drapeeringud. Kirstukatte nõõre hoiavad üks Prantsusmaa marssal, üks hertsog, kadunu vana sõber, üks endine minister ja üks akadeemik. Matuserongi eesotsas on Roger de Verteuil ja härra de Bussac. Neile järgneb mustade kinnaste ja kaelasidemetega inimvool, kõik tähtsad tegelased, kes hingeldavad tolmus ja tammuvad mornilt nagu peata kari.

Kogu linnaosa on jalul ja akendele kogunenud; kõnniteid palistavad inimesed paljastavad pea ja vaatavad noogutades uhket surnuvankrit. Liiklus seisab, et lasta läbi lõputu rivi matuserongkäigu tõldu, mis on peaaegu kõik tühjad; omnibussid ja fiakrid ummistavad ristmikke; kostab voorimeeste vandumist ja piitsaplakse. Krahvinna de Verteuil on samal ajal koju jäänud ja oma tubadesse sulgunud, lastes öelda, et kurvastus on ta murdnud. Kanapeel pikutades ja vööotsaga mängides silmitseb ta uneleva ja kergendatud pilguga lage.

Kirikus kestab tseremoonia ligi kaks tundi. Kogu vaimulikkonnal on hommikust saati pea laiali otsas, kõikjal jooksevad ja askeldavad koorirüüdes preestrid, jagades korraldusi, tupsutades laupa ja nuusates kõlavalt nina. Musta kangaga üle tõmmatud löövi keskel kiiskab katafalk. Viimaks ometi on matuselised endale kohad leidnud, naised vasakul, mehed paremal, ja orelid lasevad lamentatsioonidel kõmiseda, kantorid kaeblevad summutatult, kooripoisid toovad kuuldavale kõrgeid nuukseid; tõrvikuhoidjates põlevad samal ajal pikad rohelised leegid, mis lisavad pidulikule tseremooniale kalbet matusemeeleolu.

„Kas mitte Faure ei pidanud laulma?“ küsib üks parlamendisaadik oma naabrilt.

„Pidi vist küll,“ vastab naaber, endine prefekt, enesekindel mees, kes naeratab eemalt daamidele.

Ja kui laulja hääl judisevas löövis lae poole kerkib, kallutab ta vaimustatult pead ja lisab poolihääli:

„Voh, milline oskus, milline ulatus!“

Kõik matuselised on võlutud. Daamid meenutavad õhtuid ooperis, naeratuse vari huultel. See Faure on ikka tõeline talent! Üks lahkunu sõber ütleb koguni:

„Ta pole kunagi nii hästi laulnud!... Kahju, et vaene Verteuil seda ei kuule, Faure meeldis talle ju nii väga!“

Mustades keepides kantorid kõnnivad ümber katafalgi. Preestrid, keda on parkümmend, toimetavad keerukat tseremooniat, loevad palveid, kordavad ladinakeelseid fraase, vehivad pühitsetud vee pintslitega. Viimaks voorivad matuselised omakorda sarga eest läbi, pühaveepintslid käivad käest kätte. Seejärel minnakse välja, olles enne perekonnal kätt surunud. Tänaval pimestab inimsümna päikesevalgus.

On ilus juunikuu päev. Soojas õhus lendlevad kerged ämblikuniidid. Kiriku ees väikesel platsil tekib tunglemine. Läheb aega, enne kui rongkäik uuesti kuju võtab. Need, kes ei taha edasi minna, eemalduvad vaikselt. Kakssada meetrit eemal tänava otsas kaovad surnuvankri kiikuvad suletutid juba silmist, sellal kui plats on veel tihedalt tõldu täis. Kostab uste paukumist ja hobuste teravat sörkimist sillutisel. Lõpuks võtavad kutsarid ritta ja korteež suundub surnuaia poole.

Tõldades tuntakse end mugavalt, võiks arvata, et sõidetakse aeglaselt läbi kevadise Pariisi Boulogne'i metsa. Kuna surnuvankrit pole enam näha, ununevad matused varsti; hakatakse vestlema, daamid räägivad suvehooajast, mehed äriasjadest.

„Muide, kulla sõbratar, kas te lähete tänavu jälle Dieppe'i?”

„Võib-olla. Aga kindlasti mitte enne augustit... Laupäeval sõidame oma Loire'i valdustesse.”

„Ja siis, kulla sõber, sattus ta kirjale peale ja nad pidasid duelli, aga väga sõbralikult, ainult väike kriimustus... Õhtul sõime koos klubis. Kaotasin talle veel kakskümmend viis luidoori.”

„Aksionäride koosolek on ülehomme, eks ole?... Mind tahetakse nõukokku nimetada. Ma olen nii hõivatud, ei tea, kas saan.”

Korteež sõidab juba mõnda aega mööda puisteed. Puud heidavad jahedat varju ja lõbusad päikeselaigud laulavad roheluses. Ühtäkki hüüatab üks hajevil daam aknast välja kummardudes:

„Kui kena siin on!”

Sel hetkel jõuab korteež Montparnasse'i kalmistule. Hääled vaikivad, kostab veel ainult rataste kriginat liivatatud alleedel. Sõita tuleb päris lõppu, Verteuil'de haud on tagumises otsas vasakul: see on omamoodi suur valgest marmorist kabel, mis on rikkalikult skulptuuridega kaunistatud. Sark asetatakse kabeli ukse ette, seejärel algavad kõned.

Neid on neli. Endine minister annab ülevaate lahkunu poliitilisest tegevusest, maalides temast pildi kui tagasihoidlikust geeniusel, kes oleks päästnud Prantsusmaa, kui ta ei oleks põlanud intriige. Seejärel kõneleb üks sõber kõikide poolt leinatud mehe isiklikest voorustest. Siis võtab üks tundmatu härra sõna ettevõtjate ühingu nimel, mille auesimees krahv de Verteuil oli olnud. Lõpuks annab väike halli näoga mees edasi Moraali- ja Poliitikateaduste Akadeemia kaastundeavalduse.

Matuselised tunnevad sel ajal huvi naaberhaudade vastu, lugedes marmorplaatidelt raidkirju. Kes kõrva kikitab, tabab ainult üksikuid sõnu. Üks kokkupigistatud huultega vanahärra püüab kinni lausejupi „...südamlikkus, suuremeelsus ja headus, mis on omased suurtele isiksustele...”, kergitab lõuga ja pomiseb:

„Oo jaa, ma tundsin teda, ta oli vilunud hagijas!”

Viimane hüvastijätt hajub õhku. Preestrid õnnistavad surnukeha ja rahvas lahkub, kõrvalisse kalmistunurka jäävad ainult hauakaevajad, kes lasevad kirstu alla. Kõied krobisevad, tammepuust sark naksub. Härra krahv de Verteuil on kodus.

Krahvinna ei ole end kanapeel liigutanud. Ta mängib endiselt vööotsaga, pilk laes, vajunud unelustesse, mis tema kaunitele blondiinipõskedele tasapisi puna toovad.